

Фанетычныя і акцэнтна-фанетычныя варыянты налічваюць невялікую колькасць ілюстрацый. Асаблівасцю фанетычнага вар'іравання (гукавога адрознення) саматызмаў з'яўляецца змена зычнага гукa: *вуж (гуж) галавы не ўсуне, скура (шкура) гаворыць*. Акцэнтна-фанетычныя варыянты адначасова адрозніваюцца месцам націску ў адным з кампанентаў і яго гукавым афармленнем. Такое вар'іраванне прадстаўлена адным саматызмам у дзвюх розных фразеалагічных адзінках: *бокі (бакі) абабраць, змяць бакі (бокi)*, а таксама варыянтнай формай дзеяслова *скрабаць (скрэбсцi) патыліцу*.

Канструктыўна-колькасныя варыянты фразеалагізмаў дапускаюць ужыванне выразаў з факультатыўным несаматычным кампанентам або без яго – у поўнай або скарачанай форме (разнавіднасці). Было выяўлена два фразеалагізмы, для якіх характэрны такія варыянты: *колючы не ўкладваць языка <у рот>, як спіць <да сцяны зубамі> то з калом пройдэш*.

У групу камбінаваных варыянтаў былі аб'яднаны фразеалагізмы, якія сумяшчаюць у сабе прыметы розных тыпаў вар'іравання. Наступныя адзінкі сумяшчаюць у сабе прыкметы двух- і трохтыповых з'яў: *завязваць (завязаць) сабе рукі (вочы, галаву), даваць (даць) галаву (голаў) на калодку (сцяць)* (марфалагічнага і лексічнага вар'іравання), *<аж> у пяты пайшло (пойдзе) колючы* (канструктыўна-колькаснага і марфалагічнага вар'іравання), *выкладаць (выкласцi) бакі (бокi)* (марфалагічнага і акцэнтна-фанетычнага вар'іравання), *<толькі, адна> скура (шкура) і (ды) арматура* (канструктыўна-колькаснага, фанетычнага і лексічнага вар'іравання), *заткнуць <сваё(-аю)> рэйдала (пакалатку)* (канструктыўна-колькаснага, марфалагічнага і лексічнага вар'іравання).

Усе варыянтныя формы размяжоўваюцца на восем груп: *лексічныя, марфалагічныя, словаўтваральныя, фанетычныя, акцэнтныя, акцэнтна-фанетычныя, канструктыўна-колькасныя і камбінаваныя*. Найбольшую колькасць варыянтаў маюць звароты з саматызмамі **галава** і **рука**: *галава не выносіць (не зносіць), звальваць (зваліць) з галавы, даводзіць (давесцi) да рук, заваліць рукі*. Група марфалагічных варыянтаў налічвае найбольшую колькасць варыянтаў. Сярод варыянтных кампанентаў пераважаюць несаматычныя лексемы, прычым большасць з іх дзеясловы: *атраўляць (атравіць) душу, носа даваць (даць), пускаць (пусціць) пад ногі, кроў іграе (зайграла)*.

НАРОДНАЯ ЭТЫМАЛОГІЯ Ў ЛЮСТЭРКУ БЕЛАРУСКАЙ НАЦЫЯНАЛЬнай КУЛЬТУРЫ

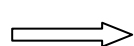
В. В. Кавалёва

Этналінгвістыка ставіць за мэту вывучэнне адлюстравання ў мове народнага светапогляду, народнай духоўнай культуры. Асабліва цікавіць

гэтую навуку сувязь адзінак мовы (у першую чаргу слоў і ўстойлівых словазлучэнняў – фразеалагізмаў) з народнымі павер’ямі, уяўленнямі, звычаямі і абрадамі.

Займаючыся праблемай выкладання фразеалогіі ў ракурсе этналінгвістыкі, мы зацікавілася спецыфічным (але вельмі цікавым) пытаннем «Вар’ятні і «вар’яцтва» ў свядомасці беларусаў». Пачалося ўсё з таго, што мы ўзгадалі, што ў горадзе Ваўкавыску «чалавека з неадэкватнымі паводзінамі» «адпраўляюць» у Баяры. Калісьці там была вар’ятня, цяпер – тубдыспансер, але да вёскі усё адно прыклеілася такая не вельмі прыемная назва «вар’ятня». У нас на слыху Мінскія Навінкі. Выраз тыпу: «Паеду ў Навінкі» выклікае, як мінімум, усмешку на вуснах (адразу ж узнікае асацыяцыя з вар’яняй у Навінках). Пачаўшы апытванне, мы былі шчыра здзіўлены – у вар’ятні пасылаюць ва ўсіх раёнах! Прычым не толькі месцы, дзе знаходзяцца вар’ятні, набылі такую негатыўную канатацыю. Сюды народ аднёс школы для дзяцей з асаблівасцямі псіхічнага развіцця (Мантопаль), дамы састарэлых (Каменка), шпіталі для лячэння алкаголікаў, наркаманаў (Астроўля).

Варта адначыць, што ва ўсіх выпадках выкарыстоўваюцца эўфемізмы (што сведчыць пра далікатнасць тэмы). У падобных канструкцыях не абавязкова нават называць канкрэтнае месца. Дастаткова пазначыць колер будынка («Белы домік» ў Брэсце, «Чырвоны дамочак» у Шчучыне).

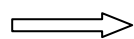
«Эўфемізм эўфемізма»
(*назва па колеры будынка*)

Шчучын	Шчучын 1. За лясочак у чырвоны дамочак; (нават з рыфмоўкай!) 2. Лондан
--------	---

Брэст	Белы домік (Вар’ятня у адным з раёнаў горада)
-------	---

Вельмі цікава, што Шчучынская школа для дзяцей з асаблівасцямі псіхічнага развіцця называецца Лонданам.

Больш пашыраныя сінтаксічныя канструкцыі: Ідзі падлечся ў..., Шлях табе ў ..., Ці не пайшоў бы ты..., Пара табе ў ..., Ідзі паляжы ў Але ёсць і спецыфічныя канструкцыі .

Спецыфічныя сінтаксічныя канструкцыі

Вілейка	Вілейка (Літва) Ці ты дурны, ці ты з Вілейкі?
---------	--

«жаданне апраўдацца» ў тамтэйшых людзей

Такая з’ява «пасылання» ў вар’ятні выклікала іншую моўную з’яву з боку тых «ні ў чым не павінных» людзей, якія живуць у мясцінах, дзе знаходзяцца гэтыя ўстановы.. Скажам, жыхары Слабодкі, пры недобразычлівым намёку, гавораць: «Слабодка-то Слабодка, а вецер то на Завер’е(суседняя вёска) дуе».

У польскай мове (моўнай культуры) таксама існуе такая з’ява. На жаль, мы мелі магчымасць запытаць пра гэтае толькі ў аднаго чалавека (карэннага паляка). Вось што высветлілася: вар’ятні ёсць у Рыбніку, Тошку, Хублівцу (Rybnik, Toszek, Hubliwiec). Да таго ж яшчэ па той мясцовасці «ходзіць» такі жартаўлівы вершык:

*Kto ma tylko troszka,
Ten idzie do Toszka.
A kto ma większego bzika,
Idzie do Rybnika.*

Чаму існуе ў мове такая з’ява?

Канешне, тут трэба шукаць прычыны ў псіхалогіі народа, праводзіць спецыяльныя псіхалагічныя даследаванні. Але трэба адзначыць, што хваробы, з’вязаныя з псіхікай – самыя страшныя хваробы. Яны не лечацца. І самае страшнае, што чалавек ужо фактычна не чалавек, ён не адказвае за свае дзеянні, за свае словы, яго баяцца. А калі баяцца, значыць, натуральна, хочуць пазбавіцца. Грамадства пазбаўляецца і ад тых, каго яно не разумее. Вар’ят аказваецца па-за грамадствам, у вызначаным месцы, як жывёла ў клетцы, закрыты ў вызначанай установе. Але ж ён не жывёла! Страшна назіраць за паводзінамі вар’ята, асабліва, калі ведаеш, што гэты чалавек калісьці быў цалкам здаровым, а потым нечакана з-за якой-небудзь трагедыі ў жыцці, альбо з іншых прычын чалавек стаў вар’ятам. Дзесьці ў падсвядомасці многія з нас баяцца звар’яцець, а можа быць проста баімся трапіць у вар’ятню (у гісторыі было шмат выпадкаў, калі да здаровых людзей прымяняліся прыёмы каральніцкай псіхітрыі, асабліва за савецкім часам).

Але можна дакладна сцвярджаць, што беларусы баяцца і не любяць гаварыць пра псіхічныя хваробы. Калі чалавек скажа, што быў у псіхіатра, на яго «па-новаму» глянуць і зрабяць вывад «Быў у вар’ятні, штосьці з ім не так і г.д. «А між тым не кожны ведае статыстыку, згодна з якой кожны чацвёрты беларус мае псіхічнае захворванне.

Гэтая інфармацыя дае матэрыял для разважання наконт беларускага менталітэту. З даўніх часоў і па сённяшні дзень пра беларусаў гавораць як пра рахманых, сціплых, добрых, гасцінных, гатовых заўсёды прыйсці на дапамогу і г. д. Але ці змаглі б такія добрыя беларусы назваць

чалавека вар'ятам (нават жартам)? Думаецца, не. Толькі вось сціпласць беларуская не дазволіла сказаць: «Ты – вар'ят», а схавацца за эўфемізм.

І гэта яшчэ раз пацвярджае даследаванні сённяшніх сацыёлагаў, псіхолагаў, журналістаў, якія звяртаюць увагу на тое, што беларусы, далёка не такія, якія былі ў 20-ых, і нават не такія якія былі ў 70-80-ых. Бо было ў нашай гісторыі апошніх дзесяцігоддзеў шмат падзей, якія цалкам пераламілі свядомасць народа: калектывізацыя, якая сёння прывяла да вымірання беларускай вёскі з яе традыцыямі, сталінскія рэпрэсіі (вынішчэнне беларускай інтэлігенцыі), вялікая айчынная вайна, само жыццё за савецкім часам, дзе ўраўнілаўка ў працы абляніла беларусаў, дэфіцыт 1970-х уу/ прымушаў хітрыць, круціцца, а з развалам Савецкага Саюза мары, надзеі рухнулі і, трэба было думаць пра будучыню...

Што асабліва нам здаецца важным, як выкладчыкам бел. мовы як замежнай – гэта пытанне падбору тэкстаў для замежных навучэнцаў. Мы прааналізавалі падручнік «Гаворым па-беларуску», і прызнаючы вартасці падачы граматычнага, лекіка-тэматычнага матэрыялу (*Сям'я. Прафесія. Беларускія імёны. Сям'я. Працоўны дзень. Кватэра. Вясковая хата. Горад. Гарадскі транспарт. Мінск – сталіца Беларусі. Магазіны. Пакупкі. Адначынак. Падарожжа. Экскурсіі. Мастацтва. і інш.*), заўважылі недахопы ў падборцы тэкстаў для чытання. Усе яны арыентаваны на ўхваленне гістарычнага мінулага беларусаў і даюць пра іх нейкае узвышанае, рамантычнае ўяўленне, якое ўзводзіць ў зман замежнікаў на конт сучасных беларусаў. (Ефрасіння Полацкая. У Мікалаеўшчыне. У Вязынцы. Старажытны Мінск. Як апрааналіся продкі беларусаў. Беларускі сувенір. Людзі зямлі беларускай. Неўміручая прыгажосць. Як белая птушка... Дзяды. Купалле. Беларускія святы.)

ТЭКСТЫ З ПАДРУЧНІКА «ГАВОРЫМ ПА-БЕЛАРУСКУ»

– Дзе мяркуеш бавіць канікулы? Большасць нашых будзе ў летніках (летніх лагерах).

– А я еду на ўсё лета да бабулі і дзядулі ў вёску.

– А не засумуеш?

– Што ты! Там і рэчка, і рыба, і лес, і ягады, і грыбы, і луг, і сенакос, і..., і..., і...

ЛЮДЗІ ЗЯМЛІ БЕЛАРУСКАЙ

1. Знешнасць беларусаў.

Гэта тое, што ў абліччы, амаль няўлоўнае. Пераказаць яго цяжка. Яно ў форме носа, вушэй, у вачніцах і разрэзе саміх вачэй, у манеры рухацца. жэстыкуляваць, гаварыць, дый ці мала яшчэ ў чым. Паўночны беларус

ростам пераважна высокі (не рэдкасць бамбізы па два метры ростам). На поўдні часцей трапляюцца людзі сярэдняга росту, больш прыземістыя, затое больш каржакаватыя.

2. Любоў да працы.

Зямляк наш вызначаецца і ўтрапёнай любоўю да працы. Я нават сказаў бы: валовай упартасцю ў ёй. Мабыць, з-за гэтага працалюбства і кранальнай сваяцкай, кроўнай любові да зямлі – беларус і дагэтуль пераважна араатай, земляроб.

3. Гасціннасць беларусаў.

Беларус якраз адрозніваецца шчодрасцю, заўсёднай гатоўнасцю прыйсці на дапамогу ў бядзе.

Але і ў звычайныя добрыя часы ўсе, хто прыязджае да нас, адзначаюць як адну з галоўных рыс – гасціннасць... «Госць у хаце – бог у хаце» – і ганьба таму дому, дзе не зробіць усяго, нават немагчымага, каб госць быў задаволены.

4. Неацэнны скарб беларускага народа.

Рэаліст у рэальным жыцці, беларус вялікі фантаст, рамантык і летуценнік у марах.

(Паводле Уладзіміра Караткевіча)

Зразумела, трэба прэзентаваць сваю краіну. Але варта прадстаўляць аб'ектыўную інфармацыю, зазначаць і добрыя, і дрэнныя бакі беларускага жыцця.

КАНЦЭПТ БАЛОТА ПА МАТЭРЫЯЛАХ БЕЛАРУСКАГА СЕЦІВА

П. У. Куксанава

Канцэпт *балота* належыць да ліку беларускіх этнаспецыфічных канцэптаў, якія актыўна трансліююцца ў працэсе грамадскіх зносінаў, вызначаюць сістэму каштоўнасцяў і паводзінаў беларусаў.

У сваім дакладзе я паспрабую акрэсліць асноўныя вынікі даследавання канцэпта *балота* па матэрыялах беларускага сеціва. Паколькі беларускага корпусу тэкстаў, на жаль, не існуе, я карысталася пошукам Google па беларускамоўных сайтах, дзе толькі сустракалася слова *балота* [*google.by, knihi.com, kamunikat.org, litara.net, slounik.org, nn.by, svaboda.org, dziejaslou.by, livejournal.com, arche.bymedia.net, pahonia.promedia.by, media.catholic.by, nv-online.info, niva.iig.pl, zvyazda.by*].

Шляхам кантэнт-аналізу 1280 кантэкстаў была зроблена класіфікацыя значэнняў, у якіх рэгулярна ўжываецца слова *балота*. Звернем увагу на схему.